

Inhoud

ZOOGDIER is het populair-wetenschappelijke kwartaaltijdschrift van de Zoogdiervereniging (Nederland) en de Zoogdierenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen).

Op de voorpagina: Veldmuis.
Foto Wesley Overman

Aanwijzingen voor auteurs

- Conceptartikelen en andere kopij sturen naar: redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl
- Deadlines voor insturen artikelen zijn: 1 juli, 1 oktober, 1 januari, 1 april.
- De redactie kan hulp bieden bij het schrijven van artikelen.
- De redactie behoudt zich het recht voor artikelen te redigeren of te weigeren.
- Nadere aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie.

Lidmaatschap Zoogdiervereniging en abonnement Natuurpunt Lidmaatschap van de Zoogdiervereniging met alleen de ontvangst van Zoogdier kost 25 euro per jaar. Lidmaatschap met daarnaast het wetenschappelijke tijdschrift Lutra kost 40 euro per jaar. Overmaken op ING 203737, IBAN: NL 26INGB0000203737/BIC:ING BNL 2A, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap. Opzeggen: uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december bij het Bureau van de Zoogdiervereniging. Leden van Natuurpunt kunnen zich op Zoogdier abonneren door 12,50 euro over te maken op ING 203737 onder vermelding van "Zoogdier" en hun lidnummer. Hiermee worden ze lid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en krijgen ze een aantal voordelen, zoals korting op activiteiten.

ISSN 0925-1006

Disclaimer De artikelen in Zoogdier geven niet noodzakelijkerwijs de mening van de Zoogdiervereniging of van Natuurpunt weer maar zijn voor rekening van de auteurs.

Redactieadres Redactie Zoogdier, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl

Redactie Leonie de Kluys, Aaldrik Pot, Marije Siemensma, Evelien de Swaef, Jos Teeuwisse (hoofdredacteur), Stefan Vreugdenhil, Joke Winkelman

Eindredactie Jaap van der Veer

Medewerkers Dirk Criel, Steve Geelhoed, Neeltje Huizenga, Rob Koelman, Bob Vandendriessche, Goedele Verbeylen, Diemer Verkayie, Rollin Verlinde, Sil Westra

Eindcorrectie Jolanda van der Toorn-Hoeksma

Vormgeving BARD87, 's-Graveland

Losse nummers Zoogdier Losse nummers kosten 7 euro (inclusief porto) en zijn te bestellen via het redactieadres o.v.v. jaargang en nummer.

- 1 De slag om Tiengemeten
  - 3 Hoe gaat het met de bevers in Nederland?
  - 6 De bever is terug in Vlaanderen. Wat nu?
  - 8 Jos Teeuwisse verlaat Zoogdiervereniging
  - 12 Sporen herkennen: over lijken en veren
  - 14 Verdwenen zoogdieren: de zeeke van Eibergen
  - 15 Zoogdieren vangen in een databank
  - 18 De toekomst van vleermuizen in Nederland
  - 20 Wild Vlaanderen
  - 21 Terugblik Jaar van de Vleermuizen
  - 24 Hyperkort
  - 26 Boeken: Reeën. Toekomst in Nederland
  - 28 Film: dvd Bevers in Nederland
  - 29 Kort nieuws Nederland
  - 31 Kort nieuws Vlaanderen
- Agenda / Werkgroepen
- Het moment van ... Erwin de Lange

Lutra, voor wie meer diepgang wil

Naast Zoogdier geeft de Zoogdiervereniging het wetenschappelijke tijdschrift Lutra uit. De artikelen in Lutra gaan wat dieper in op de materie en worden door deskundigen eerst aan een kritische blik onderworpen.

Lutra verschijnt tweemaal per jaar.

Een los abonnement op Lutra kost €25,- per jaar. Leden van de Zoogdiervereniging krijgen korting. Zij betalen maar €15,- per jaar.

Aanmelden voor een abonnement kan bij het redactieadres van de Zoogdiervereniging (zie colofon hiernaast).

In het laatste nummer verschenen artikelen over o.a.:

- Effect van kerstmarkt op overwinterende vleermuizen in groeves
- Eerste waarneming van kleine dwergvleermuis in Nederland
- Hot spot voor boomarter en eerste nestboom in Vlaanderen
- Verschilt schedelvorm tussen geïsoleerde populaties van noordse woelmuis?
- Moederzorg, training van het kalf en plaatstrouw bij wilde bruinvissen in de Noordzee

Grazende hooglanders op Tiengemeten. Natte natuur op het eiland is goed voor de noordse woelmuis. Foto Maaïke Plomp

Verdringt de veldmuis de noordse woelmuis?

De slag om Tiengemeten

Het is bekend dat de bedreigde noordse woelmuis concurrentie kan ondervinden van de veldmuis en de aardmuis. De noordse woelmuis komt nog maar op een beperkt aantal locaties in Nederland voor, waaronder op het eiland Tiengemeten. Maar kan de noordse woelmuis zich hier handhaven, nu de veldmuis zich op dit eiland heeft gevestigd?

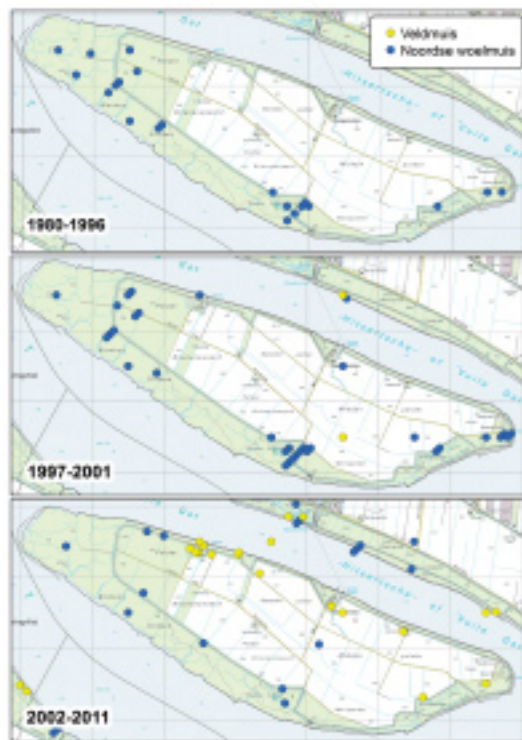

Rob Koelman en Sil Westra

Tiengemeten is een eiland van ongeveer twee bij acht kilometer, dat ligt in het Haringvliet in de provincie Zuid-Holland. Tot recent bestond het eiland grotendeels uit landbouwgronden, maar vanaf 2006 zijn grote delen van het eiland door de Dienst Landelijk Gebied en Vereniging Natuurmonumenten omgevormd tot natte natuur. Het eiland is onderdeel van de ecologische hoofdstructuur en behoort tot het Europese netwerk van Natura 2000-gebieden. Op Tiengemeten komt de zeldzame noordse woelmuis (*Microtus oeconomus*) voor. De ondersoort *oeconomus* komt alleen in Nederland voor en is daarmee ons enige endemische zoogdier. De soort heeft dan ook een hoge status qua bescherming en beleid en is aangewezen als één van de

doelsoorten voor het Natura 2000-gebied Tiengemeten. De laatste decennia gaat de noordse woelmuis in Nederland in voorkomen achteruit. De oorzaken hiervan zijn met name versnippering en isolatie van leefgebieden en uitbreiding van het areaal van de concurrenten veldmuis (*Microtus arvalis*) en aardmuis (*Microtus agrestis*). De noordse woelmuis was tot voor kort de enige woelmuis op Tiengemeten en het eiland gold als een bolwerk van de soort. Recentelijk is echter ongewild de veldmuis op het eiland geïntroduceerd. Dat leidde tot twee vragen: wanneer is de veldmuis op het eiland gearriveerd en wat is het effect van deze soort op de noordse woelmuis?

De komst van de veldmuis Tijdens een onderzoek met inloopvallen in 2006 werden tot ieders verrassing op diverse locaties veldmuizen gevangen, een soort die tot dan toe niet bekend was van het eiland (Koelman 2007). Tiengemeten was toen net grotendeels ingericht tot natte natuur en sommigen zagen het transport van materialen tijdens de inrichtingswerkzaamheden als mogelijke verklaring voor hoe de veldmuis als verstekeling op het eiland was gekomen. Door gebruik te maken van gegevens in de Zoogdierdatabank van de Zoogdiervereniging is nu gekeken of er aanwijzingen zijn voor het daadwerkelijke tijdstip van arriveren van de veldmuis op Tiengemeten.

Verspreiding woelmuisen Tiengemeten. Data uit Zoogdierdatabank met verschillende periodes

De eerste waarneming van een veldmuis op Tiengemeten betreft een schedeltje van de soort in braakballen van een ransuil in maart 1997. Aangezien jagende ransuilen buiten de broedtijd een actieradius kunnen hebben van vijf kilometer of meer werd er indertijd van uitgegaan dat de betreffende veldmuis op het vasteland was geslagen. Een uitgebreid onderzoek later dat jaar, waarbij 24 locaties op het eiland met inloopvallen zijn onderzocht, leverde geen vangsten van veldmuizen op. Het is daarom aannemelijk dat de veldmuis in 1997 inderdaad nog niet op Tiengemeten voorkwam.

Uit de periode 1998-2001 zijn er van Tiengemetes helemaal geen waarnemingen

met betrekking tot muizen bekend. In 2002 zijn er op het eiland drie kleinere partijen braakballen verzameld, waarvan twee van kerkuil en één van ransuil. In al deze drie partijen zaten veldmuizen, met percentages tussen de 13% en 57%. Deze hoge percentages in combinatie met het kleine jachtgebied van de kerkuil laten met zekerheid zien dat in 2002 de veldmuis op Tiengemetes aanwezig is. In twee partijen braakballen uit 2003 en 2004 is de soort met nog hogere percentages aanwezig (68% en 76%). In 2006 ten slotte worden tijdens het eerder genoemde vallenonderzoek op meerdere plekken veldmuizen gevangen.

Op grond van het voorgaande kan de komst van de veldmuis naar Tiengemetes geplaatst worden in de periode 1998-2001. Hierbij is echter niet geheel uit te sluiten dat de veldmuis al in 1996 of 1997 op het eiland is gearriveerd, maar in deze jaren nog slechts zeer lokaal voorkwam en daardoor niet is gevangen tijdens het onderzoek in 1997. Omdat de veldmuis zich in normale situaties zeer snel voortplant is dit scenario echter minder waarschijnlijk. Met bovenstaande informatie kan ook de vraag worden beantwoord of de veldmuis al vóór of pas tijdens de herinrichting op Tiengemetes is gearriveerd. De beschikbare data laten onomstotelijk zien dat de veldmuis al ruim voor aanvang van de in 2006 gestarte grootschalige herinrichting op het eiland aanwezig was.

Veldmuis versus noordse woelmuis Nadat de veldmuis in 2006 werd vastgesteld op Tiengemetes, werd gevreesd voor het voortbestaan van de noordse woelmuis op het eiland. Ondanks

dat de noordse woelmuis qua formaat groter is dan zijn neefjes veldmuis en aardmuis, kan hij door deze soorten worden verdreven.

Tijdens onderzoek in 1993 en 1997 werden noordse woelmuisen zowel buitendijks als in het (drogere) cultuurlandschap gevangen. Tijdens onderzoek in 2006 en 2010 waren in de drogere terreindelen van het eiland echter alleen nog maar veldmuizen aanwezig. Deze soort lijkt de noordse woelmuis hier dus volledig te hebben verdrongen.

Daarentegen werden zowel in 2009 als in 2010 in de natte buiten- en binnendijkse gebieden alleen noordse woelmuisen gevangen en geen enkele veldmuis. Dit wijst er op dat in deze terreinen stabiele toekomstmogelijkheden aanwezig zijn voor de noordse woelmuis.

Conclusie In de periode 1998-2001 is de veldmuis op Tiengemetes terechtgekomen. De soort heeft de noordse woelmuis op het eiland inmiddels verdrongen uit de drogere terreindelen. De recente herinrichting van Tiengemetes heeft gezorgd voor grote oppervlakten aan natte natuur met een grote dynamiek in waterstanden. Dit is gunstig voor de concurrentiepositie van de noordse woelmuis ten opzichte van veldmuis. Indien bij het beheer van de natuurterreinen op Tiengemetes blijvend rekening wordt gehouden met de aanwezigheid van de noordse woelmuis zal deze soort zich naar verwachting, ondanks de aanwezigheid van de veldmuis, ook op de langere termijn kunnen handhaven.

Rob Koelman en Sil Westra werken bij de Zoogdiervereniging.

Bever. Foto Jelger Herder

Stand van zaken in het Jaar van de Bever

Hoe gaat het met de bevers in Nederland?

Elk jaar vraagt de Zoogdiervereniging extra aandacht voor één van de in Nederland in het wild levende zoogdiersoorten. Na de bunzing, de egel, het wild zwijn en de vleermuizen is het in 2012 de beurt aan de bever. Maar hoe gaat het met de Nederlandse bevers en waarom verdienen zij extra aandacht?

Stefan Vreugdenhil, Vilmar Dijkstra en Neeltje Huizenga

Vroeger kwam de bever in een groot deel van Nederland voor. Bevers werden intensief bejaagd, vooral vanwege hun pels en vlees. De bever werd als waterdier gezien en vanwege zijn 'geschubde' staart door katholieken tot de vissen gerekend en daarom mocht bevervlees in de vastentijd worden gegeten. Ze werden ook bejaagd om hun geurklieren die in de parfuminindustrie werden gebruikt. Daarnaast maakte biotoopvernietiging het overleven voor de bevers steeds moeilijker. In 1826 werd de laatste Nederlandse bever doodgeslagen in de IJssel bij Zalk, waar hij

door vissers werd aangezien voor een otter die zou concurreren om de vis. Het duurde ruim 150 jaar voordat er weer bevers voorkwamen in Nederland.

Historie uitzetting en vestiging

Dit gebeurde vanaf 1988 in de Biesbosch toen, verspreid over een aantal jaren, ruim veertig bevers uit Oost-Duitsland werden uitgezet. Hiervoor was wel enige druk nodig vanuit het Wereld Natuur Fonds op het toenmalige verantwoordelijke ministerie. Toen deze uitzetting goed verliep en de dieren zich thuis bleken te voelen, volgden

er later bij- en uitzettingen in andere delen van het land.

Na de Biesbosch was in de jaren '90 als eerste de Gelderse Poort, het rivierengebied ten oosten van Nijmegen, aan de beurt voor nieuwe uitzettingen met ruim vijftig bevers. De vestiging van een populatie in de provincie Flevoland ging spontaan door een uitbraak van enkele dieren uit het Natuurpark Lelystad. Besloten werd de dieren niet allemaal meer terug te vangen. Om de genetische basis te verbreden zijn er later twee dieren bijgezet. In de Blauwe Kamer speelde iets soortgelijks: een jonge

Links: habitat van de noordse woelmuis. Foto Sil Westra. Rechts: noordse woelmuis. Foto Maaïke Plomp

Verder lezen?

- Drees, J.M., 2003. De noordse woelmuis. Bedreigd door concurrentie van de aardmuis? Webpublicatie – Kennislink.nl
- Thissen, J.B.M., R.H. Witte van den Bosch & D.L. Bekker, 2008. Toekomstperspectief voor de Noordse woelmuis op Tiengemetes? De Levende Natuur, 2008
- Wanders, R., 2010. De winnaar verliest - Noordse woelmuisen versus veldmuizen. Zoogdier 2010-4
- La Haye, M. et al., 2001. Beschermingsplan noordse woelmuis. Maatwerk vereist! Tijdschrift Zoogdier, 2001-2.
- Koelman, R.M., 2007. Veldmuis veroverd Tiengemetes. Rubriek 'waarnemingen' in Tijdschrift Zoogdier, 2007-3.